

BAŞKANLIK, PARLAMENTARİZM VE YEREL AĞLAR: ÖZBEK VE KIRGIZ SİYASAL SİSTEMLERİNİN YENİDEN DÜZENLENMESİ

Hakan GÜNEŞ*

Özet

Orta Asya ülkeleri Sovyet sonrası dönemde değişmeyen başkanlar ve bu başkanlar etrafında örülmüş otoriter rejimler olarak karakterize edildiler. Başkanlık sistemi, yolsuzluk, nepotizm ve çoğulculuk karşıtı uygulamalar gündeme geldiğinde eleştirilerin ana odağı oldu. Başkanlık sisteminden parlamenter sisteme geçmeyi 10 yıldır planlayan Kırgızistan muhalefeti 2010 itibarıyla Orta Asya için bir ilki gerçekleştirerek parlamenter sisteme geçti. Ancak bu değişim siyasette yapısal bir değişime de yol açtı mı? Bu yazı, Orta Asya’da iktidarların devamlılığı ve değişimini tayin edecek olan kapalı kapılar ardında süregiden bir pazarlık mekanizması mevcudiyetinden hareketle siyasal elitlerin merkezle ilişkisini Özbekistan ve Kırgızistan örneklerinde karşılaştırarak merkezi iktidarın güç kaynakları anlamaya ve analiz etmeye çalışmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Özbekistan, Kırgızistan, Klientalizm, Parlamenter Sistem, Başkanlık Sistemi

Presidentialism, Parliamentarism and Local Networks: Reformation of the Uzbek and Kyrgyz Political Systems

Abstract

Post-Soviet Central Asian states’ political systems characterized with a high level of authoritarian rule, corruption and nepotism. Kyrgyzstan, by mid 2010, reformed her political structure and accepted parliamentary system as the first country in her region. Since prevalence and the future of presidents’ power in the region involve back-room negotiations amongst the existing elite from various sectors and regions we need to ask ourselves who constitute the elite and what is the basis for their political power? This article aims at exploring the dynamics of political power base by contrasting the two contexts: Kyrgyz Parliamentarian and Uzbek presidential systems.

Keywords: Uzbekistan, Kyrgyzstan, Clientalism, Parliamentary System, Presidential System

* Yard. Doç. Dr. İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi, hakangunes@yahoo.com.

Doktora sonrası “Kafkaslar ve Orta Asya Saha Araştırması Bursu” ile çalışmanın Orta Asya’da bölge kaynaklarından yararlanılarak yürütülmesi olanağını sağlayan TİKA’ya teşekkürü borç bilirim.

Giriş

Orta Asya Ülkeleri Sovyet sonrası siyasal yaşamlarının 20 yılını tamamlamak üzereler. Bu ülkelerden Özbekistan ve Kazakistan’da devlet başkanları ülkenin bir numaralı koltuğundaki yerlerini neredeyse çeyrek asırdır bırakmış değiller. Kendisine ömür boyu başkanlık yetkisi tanımlayan Türkmenistan devlet başkanı Saparmurat Niyazov ise koltuğunu ancak ölümü neticesinde halefine devretmiş oldu. Tacikistan’da Rahmanov liderliği kesintisiz sürmekte. Bölge uzmanlarından Sean R. Roberts’ın tabiri ile söyleyecek olursak tüm başkanlar süreleri dolduğunda “saati yeniden kurarak” iktidarda kalmanın bir yolunu buluyorlar.¹ Tek değişiklik şimdi Sovyet sonrası dönemin üçüncü evresinde, üçüncü devlet başkanına sahip olan Kırgızistan’da yaşandı. Değişmeyen liderler ve onlarla birlikte anılan otoriter siyasal yapı hem içerde hem de dışarıda büyük eleştirilere ve elbette analiz ve değişim önerilerine konu oldu. Kırgızistan muhalefetine 2000’lerin başından beri sesli bir biçimde dillendirdiği ana fikir, yolsuzluk, nepotizm ve otoriterizmin parlamenter sisteme geçilmek suretiyle aşılabileceği yönünde oldu. Diğer Orta Asya ülkeleri muhalefetleri tarafından da paylaşılan bu yaklaşım sadece Kırgızistan’da hayat bulabildi. 2005’te yaşanan “Lale Devrimi” sonrasında iktidara parlamentarizme geçiş sözüyle gelen Kurmanbek Bakiyev bu yönde attığı adımları geri çekerek selefi Aksar Akayev’in tüm hatalarını tekrarladığında yeni muhalefet 2010 Nisan olayları ile Bakiyev’i devirdi. Geçici hükümette birleşen Kırgızistan muhalefeti yolsuzluk, nepotizm ve otoriterizme panzehir olarak gördüğü parlamentarizme geçiş sözünü bu kez yerine getirdi: Kırgızistan 2010 yazında yeni anayasasını referandumda onaylayarak parlamentarizme geçti ve 2010 sonbaharında yeni sistemdeki ilk seçimleri gerçekleştirerek Orta Asya eski Sovyet cumhuriyetleri içinde parlamenter sistemi uygulamaya başlayan ilk ülke oldu.

Günümüzde özellikle Arap ülkelerindeki devrim dalgasının da etkisiyle yeniden tüm Orta Asya ülkeleri bir değişim rüzgârının kendilerine uğrayıp uğramayacağını konuşuyor ve elbette bu çerçevede başkanlık sistemi yerine parlamenter sisteme geçiş geçmemeyi, artı ve eksileriyle tartışıyorlar. Bu noktada en önemli konu iktidara gelen Başkan ya da Başbakan’ın nasıl tüm ipleri elinde tutmayacağı, muhalefeti baskılamayacağı, ailesi ve kendisini destekleyen bir gruba ayrıcalıklar sağlamak anlamında yolsuzluğa bulaşmayacağı bir sistem tesis edileceği sorunudur. Elinizdeki makale Orta Asya ülkelerinden başkanlık sistemini otoriter bir uygulama ile sürdüren Özbekistan ile demokratikleşme adımları atarak parlamenter sisteme geçmiş olan Kırgızistan’ın siyasal sistemlerini otoriterizmin ve nepotizmin yapısal dayanağı olarak ortaya çıkan yerelci (localist/regionalist ya da hemşehirci) ağlarda yarattığı değişim açısından karşılaştırarak, değişen ve değişmeyen dinamikleri ortaya koyma çalışmasıdır.

Gerek Özbekistan gerekse 2010 öncesi Kırgızistan örneklerinde başkanlık sisteminin eleştirilerin merkezinde yer almasının başlıca nedeni sistemin, çoğulcu bir siyasal hayata yapısal bir engel teşkil ettiği; en azından parlamenter sistem kadar demokratik temsiliyete

¹ Sean R. Roberts, “Patron-Client Politics and Presidential Succession in Central Asia: The Examples of Kazakhstan and Uzbekistan”, Washington, IREX, <http://www.roberts-report.com/> (Erişim Tarihi: 16 Ocak 2011) s.2.

açık olmadığı yönünde idi. Ancak konuyu biraz daha irdelediğimizde Orta Asya siyasal sistemlerinin otoriter eğilimlerini besleyen en önemli kurumsal düzenleme alanı olarak yerelci ağlara dayalı bir düzenleme mimarisi ortaya çıkıyor. Bunun iki anlamı var: İlk olarak bu yapıda yerel siyasal temsiliyet merkez ve yerel elitler arası bir pazarlık mekanizması olarak iş görür. İkinci olarak bu siyasal yapı merkezin kurumsal siyasal hegemonya aracı olarak işlevlendirilir.

Başkanlık/Yarı Başkanlık² ile Parlamenter sistemler siyasal toplumu Sovyet sonrası Orta Asya’da nasıl işlevlendirir ve hangi farklı sonuçları üretir sorusunun önemini altını çizen ikinci bir nokta da, bölgenin “renkli devrimler” olarak anılan siyasal iktidar değişiklikleri yaşamış ya da yaşamaya zorlanıyor oluşundan kaynaklanır. Bu noktada merkezi iktidar ile yerel elit arasında siyasal katılım, paylaşım ve ekonomik ve siyasal pazarlık, sistemin sürdürülebilir olup olmaması bu ülkelerde rejimlerin devamını ya da değişimini sağlayan ana belirleyen olarak karşımıza çıkıyor. Kırgızistan’da 2005 Mart ve 2010 Nisan örneklerinde görüldüğü gibi, bu alanda yaşanan kırılma derin siyasal çatışmalara dönüşebilmektedir. Çalışmamız bu anlamda değişimin iki aşamalı olarak yaşandığı (Kırgızistan) ve denendiği (Özbekistan) örnekleri karşılaştırarak son beş yıl içinde ortaya çıkan olayların içsel bir çözümlemesini yapmayı amaçlamaktadır.

Merkez Yerel İlişkileri Bağlamında Siyasal Sistem Tercihleri

Özbek ve Kırgız siyasal sistemlerini karşılaştırmalı bir çerçevede yerel-merkez ilişki örüntüleri açısından ele alabilmek, ilk adımda bu yapının “batı tipi demokrasilerden” farklı kanallar ve yöntemlerle yürütülen bir siyasal pazarlık olgusuyla çerçvelendiğini görmeyi gerektirir. Nitekim Orta Asya’da ulusal düzeyde serbestçe örgütlenmiş ideolojik-politik temelli partilerden ziyade çıkar kümeleri olarak öbekleşmiş birimlerin başkanlık sistemi etrafında dizilerek ve birbirleri arasında rekabet ederek merkezden kendileri için daha fazla pay almaya çalıştıkları sistemler mevcuttur. Bu yapıyı değiştirme iddiasıyla yola koyulan ve henüz bir deneyim sürecinde olan Kırgızistan parlamenter sisteminin de bu konuda henüz esaslı bir değişiklik yaratmadığı ayrıca belirtilmelidir.

Aslında merkez ile yerel arasındaki siyasal patronaj bir yanıyla tüm devletlerde görülebilecek genellikte bir olgudur. Başka bir deyişle dünyada çeşitli grupların, kesimlerin ya da bölgelerin merkezi olanaklardan kendileri için daha fazla pay istemediği herhangi bir örneğe

² Yarı Başkanlık sisteminde, Başkan tarafından atanmış olmasına karşın Meclis güvenoyu ile göreve gelen ve yine Meclis güvenoyunun kaybedilmesi durumunda görevden çekilmesi gereken bir Başbakan ve Kabine’nin varlığı söz konusudur. Ancak Sovyet sonrası Orta Asya devletlerinde resmen yarı başkanlık olarak tanımlanan sistemlerde güvenoyunun alınması da kaybedilmesi de bir oylamadan çok mecburi onaylama olarak işlediğinden bu sistemleri esas olarak başkanlık sistemleri olarak tanımlamak yerinde olacaktır. İlk olarak Maurice Duverger’in Fransız 5. Cumhuriyeti için kullandığı yarı-başkanlık tipi siyasal sistem tanımını günümüzde aynı adla adlandırılan çok sayıda ve farklılaşan ülke siyasal sistem tipolojileri için kullanılmaktadır. Bu farklılıkların Doğu Avrupa ve eski Sovyet coğrafyasındaki uygulanma biçimleri ve analizi için bkz.: Steven D. Roper, “Are All Semipresidential Regimes the Same? A Comparison of Premier-Presidential Regimes”, *Comparative Politics*, Cilt 34 No 3, Nisan 2004, s. 253-272.

sahip değiliz. Ancak Orta Asya örneğini görece farklı kılan, bu sürecin demokratik katılım kanalları ve siyasi grupların patronajından ziyade yerel kümelerin patrimonyal klientalistik³ ağlar vasıtasıyla merkezle kurdukları ilişki üzerinde temellenmiş olmasındadır. Orta Asya örneğinde farklı eğilimler üzerinde tam bir iktidar tekeli kuran merkez aynı ölçüde bir yerel ağlar koalisyonuna yaslanır. Bu yapının ikinci bir özelliği de belli bir özerkliği bulunmakla birlikte siyasal toplumun devletle iç içe geçmesi ve gruplaşmaların bizatihi yerel ağlar üzerine yerelci-bölgeci bir klientalizme yaslanarak inşa edilmiş olmalarıdır.

Yukarıda andığımız siyaset kültürü ve sosyolojisi belirli bir kurumsallaşma ile taçlandırılır ki bunu en iyi göreceğimiz yer merkezi siyasal sistemin dizaynı alanıdır. Çünkü siyasal sistemi oluşturan öğelerin benimsenmesinde yapılan tercihler ülkelerin siyasal süreçlerinde son derece etkilidir. Örneğin iki-partili ya da çok partili bir sisteme sahip olmak, oransal ya da çoğunluk esasına göre oluşturulmuş bir seçim sistemine sahip olmak, parlamentonun tek ya da iki meclisli olması ve yine parlamentonun profesyonel ya da yarı zamanlı olması, devletin üniter ya da federal olması ve yürütmenin parlamenter ya da başkanlık/yarı başkanlık sistemine göre oluşturulması gibi.⁴

Bu çerçevede bir siyasal sistemde kimin ya da hangi kurumun meşru aktör olduğu, hangi aktörlerin sistemi oluşturduğu, kararları kimin nasıl alacağı ve aktörlerin karar yetki ve sınırlarının neler olduğu siyasal kurumların tasarımına yansır.⁵ Ya da Giovanni Sartori'nin terimini kullanacak olursak anayasal mühendislik olarak adlandırılabilir bir süreç içinde yeniden düzenlemeler gerçekleşir.⁶

Konu siyasal mimari olduğunda elbette güncel etkenler kadar bir önceki dönemden devralınan siyasal-tarihsel geri plan etkeni de iş başındadır. Bu bakımdan hem Kırgızistan hem de Özbekistan'ın Sovyet geçmişlerinden devraldıkları siyasal mimariye, bugünkü siyasal sistemlerine, burada parlamentonun ve yerel özyönetim organlarının ilişkilene biçimleri günümüze devreden özellikler barındırırlar. Sovyet yasama ve yürütme sistemini ve bu sistem içinde vekillerine seçim bölgesindeki seçmenler tarafından temsil ve yetki aktarımı (mandate) yapıldığı için vekil Sovyet ile bölgesinin seçmeni arasında aracı-sözcü

³ Patrimonyal Klientalizm ile kastedilen iktidar uygulamalarının hukuksal bir çerçeveden ziyade liderin şahsi tasarrufları olarak şekillendiği bir siyasal bağlam içinde yerel ve sektörel elitlere ve kısmen de olsa onlar aracılığıyla halka, siyasal sadakati karşılığında devlet olanaklarının belli biçimlerde dağıtılmasıdır. Patrimonyalizm ve Klientalizm için bkz.: Simon Schwartzman, “**Back to Weber: Corporatism and Patrimonialism in the Seventies**”, James M. Malloy (der.), *Authoritarianism and Corporatism in Latin America*, Pittsburgh, University of Pittsburgh Press, s. 89-106. Klientalizm ile kast edilen ise en genel anlamda “ayrıcalık ya da olanak edinme karşılığında oy ya da sadakatin sunulmasıdır. Detaylı bir tanımlama ve literatür için bkz.: Derick W. Brinkerhoff ve Arthur A. Goldsmith “Clientelism, Patrimonialism and Democratic Governance: An Overview and Framework for Assessment and Programming”, Aralık 2002, http://pdf.usaid.gov/pdf_docs/Pnac426.pdf (Erişim Tarihi: 12 Ocak 2011)

⁴ Bo Rothstein, “Political Institutions: An Overview”, Robert E. Goodin ve Hans-Dieter Klingemann (der.), *A New Handbook of Political Science*, Oxford: Oxford University Press, 1998, s. 135.

⁵ Bo Rothstein, *ibid*, s. 146.

⁶ Giovanni Sartori, *Comparative Constitutional Engineering, An Inquiry into Structures, Incentives and Outcomes*, New York: New York University Press, 1994, s. 197 vd.

olarak tanımlanır.⁷ Sovyet döneminin bu vekillik anlayışı daha sonraki dönemde de devam edecek olan yerelcilik (regionalism) probleminin siyasal kültürel temellerini oluşturmuştur.

Sovyet modeli terk edilerek başkanlığa dayalı çok partili siyasal sisteme geçilirken bütün ülkeler yeni anayasalar yaptı, çok partili rejimin vazgeçilmez unsurları olan partilerin hareket alanı ve işlevini kurumsal olarak düzenleyen seçim kanunları çıkartıp, yeni seçim sistemleri oluşturdu. İlk bakışta Sovyet sisteminden daha demokratik bir siyasal ortama geçildiği düşünülebilirdi: Seçimle oluşturulan parlamento, serbestçe kurulan ve hareket eden siyasal partiler ve toplumdan aldığı onay ölçüsünde yürütme ve yasama gücünü kullanan siyasal aktörler. Ancak tüm bunlar daha en başından itibaren görünürde böyle oldu. Gerçekte yaşanan süreç otoriter yapıların farklı düzenleme çerçeveleri içinde yeniden ve yeniden üretilmesine hizmet ediyordu.⁸ Aşağıda detaylarını göreceğiniz üzere parlamento secim, bileşim ve çalışma prensipleri ile siyasal partiler ve seçim kanunlarına ilişkin çok sayıda değişikliğin gündeme gelmiş ve gerçekleşmiş olmasına karşın en temel sorunların giderilmesine dönük gerçek bir iyimserlik ortaya çıkamamıştır.

Özbekistan Parlamentosu Yapı ve Bileşimi

Özbekistan günümüze dek resmi adı yarı-başkanlık olan merkezi ve güçlü başkanlığa dayalı siyasal sisteminde temelde bir değişikliğe gitmemiş, buna karşılık yüksek meclisini 2004-2005 dönemine kadar tek meclisli (ya da tek kanatlı) olarak şekillendirirken 2004-2005 döneminden sonra çift meclisli yapıya dönüştürerek bir yeniden düzenleme sürecine tabi tutmuştur.⁹

1 Eylül 1991'de Özbekistan'ın bağımsızlığını ilan etmesi ile parlamenter yapıda da yeni bir dönemin eşiğine gelinmiş olundu. Dünyadaki başka parlamenter uygulamalara ve özellikle diğer Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ülkeleri pratiklerine yakından bakılarak Özbekistan için ne tür bir parlamenter yapının uygun olacağı konusunda önemli tartışmalar yürütüldü. Yeni dönemi bugünden tasvir eden resmi matbuata göre bu dönemde amaç "bireylerin toplumda daha aktif bir rol almalarını, insan haklarını ve hukuk devletini güvence altına almayı ve yurttaşlar için daha çok imkân yaratmayı" amaçlıyordu.¹⁰

Yaklaşık 20 yıllık Sovyet-sonrası dönem içinde parlamento yapı ve bileşimi açısından 3 dönemden bahsedilebilir:

⁷ Sovyet siyasal sistemi için bkz.: David Lane, *Politics and Society in the USSR*, NY: Random House, 1970, s. 157.

⁸ Seçim sistemlerindeki keyfiyet ve sürekli olarak Başkan'ın konumunu tahkim etmeye dönük düzenlemeleri "düşük yoğunluklu demokrasi" kavramsallaştırmasıyla ortaya koyan Altynbek Jolşdoshov'un Kırgızistan örneğinde liberal demokratik prensiplerin otoriter kullanım biçimleri analizi için bkz.: Altynbek Joldoshov, "Kırgızistan'da Demokrasi Sorunu", *Praksis*, No: 23, 2010², s. 173-204.

⁹ Senat Oliy Majlisa Respublika Uzbekistan; <http://www.senat.gov.uz/>, (Erişim tarihi: 15 Aralık 2010)

¹⁰ Senat Oliy Majlisa Respublika Uzbekistan; <http://www.senat.gov.uz/>, (Erişim tarihi: 15 Aralık 2010)

Birinci Dönem: 1991-1994: Tek Meclisli Parlamento ve Üç Turlu Geçiş Parlamentosu

İkinci Dönem: 1995-2004: Tek Meclisli Parlamento ve dar bölgeli çoğunluk esaslı seçim

Üçüncü Dönem: 2005'ten günümüze: İki Meclisli Parlamento ve dar bölgeli çoğunluk esaslı seçim

Taşkent yönetimi 31 Ağustos 1991 de yasal çerçevesi çizilen bağımsızlık döneminin siyasal yapısı içinde 25 Aralık 1994'te yapılan genel seçimler ile şeklen çok partili sistem uygulamasına başlamış oldu. 1994'te yapılan ilk çok partili seçimlerle yeni bileşimine kavuşan Ali Meclis (*Oliy Maclis*) sürece bölgesel/teritoryal temelde seçilen 245 milletvekilinden oluşan tek meclisli (unicameral) bir yapıyla başlamıştır. Bu seçimler 3 turda yapılmış olup ilki 25 Aralık 1994'de ikinci ve üçüncü turlar ise, 8 ve 22 Ocak 1995'de gerçekleştirilmiş, böylelikle yeni dönemin ilk 3 yılını da yöneten Sovyet parlamento üyelerinin yerine yenileri görev başına gelmiştir. Elbette eski bileşimden yenisine geçerken üye bileşimi ve iktidar kompozisyonu açısından radikal bir değişiklik gerçekleşmemiştir.¹¹ Buna karşılık daha sonraki meclis bileşimlerine oranla bu dönemin daha çoğulcu ve çoksesli bir yapıyı barındırdığı söylenebilir.

Tek kanatlı parlamenter yapı altında Aralık 1999'da bir sonraki genel seçimler yapıldığında parlamentoda 4 resmi parti ve 2 milletvekili bloğu (fraksiyonu) yerlerini almıştı: *Demokratik Halk Partisi* parlamento fraksiyonu (49 milletvekili) ve yurtseverler manasındaki "*Fidokorlar*" Ulusal Demokratik Partisi (54 milletvekili), "*Adolat*" Sosyal Demokrat Partisi (11 milletvekili) ve Milli Yeniden Doğuş anlamına gelen ismiyle "*Milliy Tiklanish*" (10 milletvekili) ile temsil edilirken temsili organlar 107 ve seçmen inisiyatifi grupları bloğu ise 16 vekil ile temsil ediliyordu.¹²

Bu dönemde Özbekistan *Oliy Maclis*'i profesyonel yani tam zamanlı çalışan bir parlamento değildi: Meclis yılda 4 kez toplanmaktaydı. Buna karşılık bu dönemde 240 yasa yapmış, 1573 yasa maddesinde de değişikliklere gitmiş ve 130 uluslararası anlaşmayı onaylamıştır.¹³

27 Ocak 2002 senesinde iki kanatlı meclisi oluşturmak için yapılan halk oylaması sonucu ve "*Referandum Sonuçları ve Devlet İktidarının Oluşturulmasının Temel Prensipleri*" hakkındaki yasanın kabul edilmesi yasama organında reformun temel taşı oluşturmuştur. 20 yılı aşkın süredir ülkeyi yöneten ve tüm bu değişikliklerin arkasındaki asıl imza olan Devlet Başkanı İslam Kerimov bu süreci "takip edilecek adımlar ve hedefler; parlamenter

¹¹ Orta Asya'da Nomenklaturanın ideoloji değiştirerek yerlerini muhafaza edişleri hakkında bkz: Hakan Güneş *Post-Sovyet Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan'da Siyasal Konsolidasyon ve Mobilizasyon Örüntüleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005, s. 191 vd.

¹² Parliament of Uzbekistan, http://www.uzbekistan.at/publish/uk/cat_index_3.shtml, (Erişim tarihi: 10 Mart 2009)

¹³ Senat Oliy Majlisa Respublika Uzbekistan; <http://www.senat.gov.uz/> (Erişim tarihi:11 Aralık 2010)

kanatların kendi aralarında denklenmesi, yasal işlemlerin kalitelerinin yükselmesi, genel ülke ve bölgesel çıkarların örtüşmesi” olarak değerlendirmektedir. Ona göre “en yüksek meclis olan Senato, yerel yönetimler, *Kengaş*ler, bölgeleri temsil eder, alt yasama meclisi ise kendi görevini profesyonel olarak yerine getirir.”¹⁴ Yine Ulusal parlamentonun geliştirilmesinde 2003 senesinde kabul edilen “*Özbekistan Cumhuriyeti Yüksek Yasama Meclisi*” ve “*Özbekistan Cumhuriyeti Yüksek Senatosu*” hakkındaki yasalar önemli rol oynamıştır.

Devlet Başkanı İslam Kerimov’un inisiyatifi ile yapılan anayasa değişiklikleri uyarınca çift kanatlı parlamenter yapıya 2004-2005 seçimleri dönemiyle birlikte geçildi. 2005 başında yasama meclisi (alt kanat) ve senatodan (üst kanat) oluşan iki kanatlı yapıya geçildi. 2004 öncesinde olduğu gibi 120 vekilden oluşan Ali Meclis’in Yasama Meclisi dar bölgesi çoğunluk esasına göre seçilmektedirler. 2005’den itibaren Özbekistan parlamentosu tam zamanlı profesyonel bir çalışma sitemine geçmiştir.

Aralık 2009 - Ocak 2010 döneminde gerçekleştirilen iki aşamalı seçimlerde yasama meclisininin 150 sandalyesine kimlerin oturacağı saptanmıştır. 150 sandalyeden 135 doğrudan iki turlu ve dar bölge esaslı seçimle belirlenirken 2008 de çıkarılan özel bir yasa ile 15 sandalye eş zamanlı seçimlerle Özbekistan Ekoloji Hareketi (O’zbekiston Ekologik Harakati) için ayrılmıştır.¹⁵ Bu seçimlerde Özbekistan Liberal Demokratik Partisi 53, Özbekistan Halk Demokratik Partisi 32, Özbekistan Milliy Tiklanish Demokratik Partiyasi 31 ve Adolat Sosyal Demokrat Partisi 19 sandalyeye sahip olurken, daha önce de belirtildiği üzere Ekoloji Hareketi 15 sandalyelik kota için 12 vilayet, bir özerk cumhuriyet ve 1 özel statülü şehir (Taşkent) temsilcisi ve merkez yürütmesi adına birer temsilci seçerek toplam 15 sandalyelik kontenjanı doldurarak parlamentoya göndermiştir.¹⁶ Bu tür bir kota Sovyet sonrası Kırgızistan parlamento tarihinde hiç olmamıştır ki bu özellik Özbekistan’ın Kırgızistan’a oranla korporatist öğeleri de siyasal sisteminde barındırdığını gösterir.

Oliy Majlis’in Senato Kanadı ya da kısa adıyla Senato ise 5 yıllık bir dönem için seçilen bölgesel-teritoryal temsil organı olarak tanımlanıyor. Vilayetler, Karakalpakistan Özerk Cumhuriyeti ile Taşkent Şehri’nin altışar senatörle temsil edildiği senatonun üyeleri ilgili siyasi-idari birimlerdeki il ve ilçe temsili organlarının ortak bileşimli oturumlarında gizli oy ile seçilmektedirler. Bunlar dışında senatonun 16 üyesi de Devlet Başkanlığı’na ait bir kontenjan dahilinde Başkan tarafından atanmaktadır.

Bu tarihsel gelişime bakıldığında Özbekistan’da çoğulculuğun giderek merkezi kontrole dayalı bir yapıya doğru evrildiğini görüyoruz. Glasnost döneminde başlayan siyasal çoğulculuşma eğilimi bağımsızlığın ilk yıllarında bir nebze gelişme göstermiş ancak izleyen yıllarda merkezi otorite farklı eğilimleri kısıtlayacak düzenlemeler ile siyasal alanda bir iktidar tekeli oluşturmuştur.

¹⁴ İslam A. Kerimov, “Özbek Modeli”, <http://www.tasam.org/index.php?altid=3322>; (Erişim tarihi: 04 Aralık 2010)

¹⁵ Detaylı bilgi için bkz.: O’zbekiston Ekologik Harakati; <http://eco.uz/> (Erişim tarihi: 18 Aralık 2010)

¹⁶ Parliament of Uzbekistan, http://www.uzbekistan.at/publish/uk/cat_index_3.shtml, (Erişim tarihi: 20 Aralık 2010)

Özetle siyasette kontrollü ve ancak yok denilemeyecek bir oranda bulunan çoğulculuk Orta Asya ülkelerinde bağımsızlığı izleyen dönemde hızla merkezileştirildi. Özbekistan'da bu süreç 1990 sonlarında tamamlanırken, Tacikistan'da 2000 başlarında, Kazakistan ve Kırgızistan'da ise 2007'de nihayetlenmiş görünmektedir.¹⁷ Öte yandan Kırgızistan 2005'te başlayan çoğulcu bir siyasal sistem kurma çabalarının 2007'de akamete uğramasına karşın 2010'da gerçekleşen ikinci bir halk hareketi ile süreci yeniden demokratik temsiliyete olanak verecek bir zemine çevirmiştir. Günümüzde önemli ekonomik güçlükler ve iç siyasal-etnik gerilimler yaşayan Kırgızistan yine de komşularından farklı bir yol izleyerek, kırılğan bir zeminde demokratikleşme adımları atmaya çalışmaktadır. Elbette bu süreç henüz gerek izleyicileri gerekse uygulayıcıları açısından tümüyle bir deneyim sürecindedir.

Kırgızistan Parlamentosu Yapı ve Bileşimi

1995-2005 yılları arasında iki kanatlı (Yasama Meclisi/Alt-Kanat ve Halk Temsilcileri Meclisi/Senato/Üst Kanat) şeklinde çalışan Kırgız yüksek meclisi Lale Devrimi'nin ardından 90 üyesi bulunan tek kanatlı bir parlamento modeline, ardından 2010 iktidar ve anayasa değişimi ile birlikte son olarak günümüzde parlamenter sistem içinde 120 sandalyeli tek meclisli bir yapıya ulaşmış durumdadır.

2010 ve öncesi Kırgız parlamenter sisteminin evrimini şu 5 dönemde ele almak mümkündür:

- 1990-1995 Yarı Başkanlık, Tek Meclisli Parlamento ve İki turlu Seçim;
- 1995-2005 Yarı Başkanlık, Çift Meclisli Parlamento ve İki turlu Seçim ve Paralel Sistem;
- 2005-2007 Yarı Başkanlık, Tek Meclisli Parlamento ve İki turlu Seçim
- 2007-2010 Yarı Başkanlık, Tek Meclisli Parlamento ve Paralel Sistem
- 2010-Günümüze Parlamenter Sistem, Tek Meclisli Parlamento ve Paralel Sistem

Sovyet sonrası döneme Sovyet döneminde seçilmiş milletvekilleriyle giren Kırgız Parlamentosu (Cogorku Keneş) 1990'da iki turlu bir seçimle seçilmiş 350 milletvekilinden oluşuyordu. Bu vekiller 1991 yılı itibarıyla resmen oluşturulan partilere sonradan dahil olmuş ya da bizzat bunları kurmuşlardır.¹⁸

1994 referandumunu takiben tek kanatlı parlamentonun yerine karma sisteme geçilmiş ve çift kanatlı parlamento benimsenmiştir. Buna göre 105 vekil iki turlu ve nispi temsil esaslarına göre seçilecekti. 60 vekil yasama meclisine ve 45 vekilde temsilciler meclisine olmak üzere toplam 105 olan sandalye sayısı 2003 Şubat referandumu ile parlamento iyice düşürülerek 75'e kadar indirilecekti.¹⁹ Yeni sisteme göre yasama meclisinin 45 üyesi ile temsilciler meclisinin tüm üyeleri (45 sandalye) sayısı 45'e indirilmiş olan seçim bölgelerinden (eskiden 350 olan seçim bölgelerinin birleştirilerek daha büyük seçim bölgeleri elde edilmiştir) seçiliyor, öte yandan yasama meclisinin %25'ini oluşturan 15 sandalye

¹⁷ Erica Marat, "Comparing Pro-Presidential Parties in Central Asia" 12/12/2000, 7 issue of the *CACI Analyst*, <http://www.cacianalyst.org/?q=node/4758> (Erişim tarihi: 10 Şubat 2011), s.5.

¹⁸ Gavin Weise, "Understanding the Proposed Kyrgyz Parliament", *IFES Briefing Paper*, Mayıs 2010, s. 2.

¹⁹ Gavin Weise, *ibid.*, s. 2.

için ise ulusal düzeyde parti listelerine nispi temsiliyet verilmekteydi. Ülke düzeyinde baraj %5 olarak saptanmış idi.

Kırgızistan'da 2000 Şubat seçimleri %58'lik bir katılım oranıyla gerçekleştiğinde parlamentoya El (Halk) Partisi, Kırgızistan Komünistleri Partisi, Ata-Meken Partisi, ve Kairan El Partileri sınırlı sayıda vekille temsil olanağı bulmuştu.²⁰

2003 yılında gerçekleşen anayasa tadilatını içeren referandumdan sonra da çift meclisli yapıya son verilme kararı alınmış ve 2005 seçimleri ile birlikte Cogorku Keneş yeniden tek parlamentolu bir yapıya dönmüştür. Ancak bu kez de yerel düzeyde dar seçim bölgesi ve iki turlu seçim esası yayında, paralel olarak yürürlükte olan ulusal düzeyde nispi temsiliyet kotası tamamen kaldırılarak 1990'ların başındaki seçim sistemine dönülmüştür.

Birinci renkli devrim sonrasında oluşmuş olan parlamento ve yeni Başkan'ın yönetimi-
mindeki ülkede Kasım 2007'den itibaren yeni bir değişikliğe gidilmiştir: Bu yeni sisteme
göre 75 sandalye için ülke düzeyinde %5 barajını aşan partilerin listelerinden seçim
yapılabilecek bir nispi temsil sistemi benimsenmiştir.²¹ Bu dönemde yeni bir kural daha
geliştirilmiş ve bölgecilik önleneyeceği umuduyla, 7 vilayet ve iki özel statülü şehir (Bişkek
ve Oş) seçim bölgelerinin tamamında da %0.5 bölge barajının geçilmesi gerekliliği seçim
kanununa eklenmiştir. Bilindiği gibi bu kural 2 renkli devrim sonrasında yapılacak olan
2010 sonbaharı parlamento seçimleri için de geçerli olmuştur.

Cogorku Keneş milletvekilleri 2005'ten bu yana parti listelerinden seçime girmektedirler.²² 2009 itibarıyla Kırgız *Cogorku Keneş*'inde 3 parti fraksiyonu temsil edilmekteydi. Büyük grup ve sabık devlet başkanın partisi olan Ak-Col Halk Partisi 69, Kırgızistan Sosyal-Demokrat Partisi 11 ve Kırgızistan Komünistleri Partisi 8 vekil ile temsil edilmekte idiler.

Yarı-başkanlıktan parlamenter sisteme geçiş çabalarının en ciddi biçimde görüldüğü Kırgızistan'da Milletvekillerinin statüleri hakkındaki kanunun (Ağustos 2005 tarihli, 151 nolu kanun) Birinci bölümünde milletvekilinin görevi döneminde Başkanlık yönetim aparatında, yerel meclislerde, yargı organlarında görev yapamayacağını hükmeder.²³

Peki bu düzenlemeler ne ölçüde yerelci etkileri zayıflatmış, ulus düzeyinde siyasete zemin sağlamıştır?

Yeni düzenlemenin en azından etkin parti sayısında bir sadeleşmeye gittiği ve daha genel bölgeselliklerin gruplandığı teslim etmek gerekir. Doğrusu partilerin listelerinde yer alan vekillerin doğum yerleri ve geçmişte görev yaptıkları yerlere göre bir dağılım yapıldığında belli bir bölge ağırlığı bulmak pek mümkün değildir. Tüm partilerde aşağı yuları ülkenin farklı il ve ilçelerinde doğmuş ve görev yapmış isimler yer almaktadır. Buna

²⁰ Rafis Abazov, *Historical Dictionary of Kyrgyzstan*, Oxford: The Scarecrow Press, 2004, s.36-7

²¹ Gavin Weise, "Understanding the Proposed Kyrgyz Parliament", s. 4.

²² Cogorku Keneş, <http://www.kenesh.kg/about/> (Erişim tarihi: 10 Mart 2009)

²³ *Zakon Kırgızskoy Respubliki o Statuse Deputata Cogorku Keneşa Kırgızskoy Respubliki*, Bişkek, 18 Ağustos 2005, no : 151, Madde 4, s. 12.

karşılık başkanlık yönetim aygıtında belli bir yöresel ağırlık kendini hemen hissettirmektedir. Akayev dönemindeki Kuzeyli ağırlık yerini 2005'te Güney kökenlilere bırakmıştır, 2010 ile birlikte ise Kuzey ağırlıklı ancak daha dengeli bir bileşim ortaya çıkmıştır.

Kırgız ve Özbek parlamentolarında hem genel kurulun hem de parti fraksiyonlarının aşağı yukarı eşit bir bölgesel orantıya sahip olmasına karşın, başkanlık aparatında ve kilit sektörel işletmelerin başında belli bölgesel ağırlıkların oluşmuş olduğu hemen göze çarpar. Kırgızistan'da Başkanlık aparatında ve kabinede Akayev döneminde kuzeyliler ve onun içinde başkanın aile çevresinin ağırlığı hissedilirken 2005 sonrasında bu durum tersine dönmüş, bu kez güney illerinden gelenler ve yeni başkan Kurmanbek Bakiyev'in aile efradından çok sayıda kişi kilit görevlere yerleşmişlerdir.

2010 iktidar değişiminde ise ibre yeniden kuzeyli, elitleri gösterirken nisan olaylarının ardından kabul edilen yeni anayasa ile parlamenter sisteme geçilmiştir. Orta Asya'nın ilk ve tek parlamenter sistemin ilk seçimleri hayli renkli geçmiş birbirine yakın oylar alan 4 parti barajı aşabilmiştir. *Ata Curt Partisi*, *Kırgızistan Sosyal Demokrat Parti (SPDK)*, *Ata-Meken Sosyalist Partisi* ve *Ar-Namis Partisi* ülke barajını ve yerel barajı aşarak yeni dönem parlamentosuna milletvekili gönderebilme hakkı elde ettiler.²⁴

2010 seçimleri sonuçları değerlendirildiğinde parlamenter sisteme geçiş ve özellikle demokratik standartlarda bir seçim yapılmış olmasının başlı başına farklı olduğunun altı çizilmeli. Öte yandan seçim gözlemcileri yeni sistem için yeni bir sistemle yapılan bu seçimlerinde "bölgecilik" sorununu çözemediğini ortaya koyuyor. Başta Kuzey-Güney düzeyinde, ardında seçim bölgeleri düzeyinde bölgeci mobilizasyonun parlamento bileşiminin oluşumunda başat bir role sahip olduğu görülmektedir.²⁵

Peki bölgecilik neden aşılamamaktadır? Siyasal mimarideki değişiklik ulusal düzeyde politika yapan ve partilerin önünü neden açamamıştır? Kırgız parlamenter sistemi Özbek başkanlık sisteminden farklı bir sonuç üretememiş midir? Bu sorulara yanıt verebilmek için bölgeciliği-yerelciliğin seçim süreçlerinde nasıl kendisini ürettiğini yakından incelemek yararlı görünüyor. 2010 Kırgız parlamento seçimleri öncesinde hem Kırgız hem Özbek örneklerinde seçim ve temsiliyet örüntülerine baktığımızda, parlamenter sisteme geçişle birlikte neyin neden değişip değişmediğini anlamak için temel parametrelere ulaşabiliriz.

Seçim ve Temsiliyet

Başlangıçta Sovyet dönemiyle kıyaslanamayacak genişlikte bir siyasal yelpaze ve bunların ifadesi olan çok sayıda parti kurulmuş ancak ne bu partilerin, istisnai birkaç örnek dışında, kitlesel demokratik partiler haline gelmeleri ne de özgür ve adil bir ortamda seçimlere katılmaları mümkün olabilmıştır. Üstelik partiler katılabildikleri seçimlerde manüple

²⁴ Kırgızistan Merkezi Seçim Komitesi 2010 Parlamento Milletvekili Seçimi Sonuçları Raporu: <http://cec.shailoo.gov.kg/i-election.asp?ElectionID=137>, (Erişim tarihi :17 aralık 2010)

²⁵ "İtoghoviy Doklad o Parlamentskih Vıborah 2010 g. V Kırgızstane, Alyans Liberalnoi Molodeji 'Svobodnoe Pokolenie' ", 2010. http://www.liberal.kg/files/doc/İToghoviy%20doklad_FIN_PDF.pdf, (Erişim tarihi: 20 Şubat 2011) s.18.

edilmiş olmasına rağmen aldıkları oylar oranında temsil olanağı dahi bulamadılar. Özetle siyasal partiler parlamentonun bileşimini düzenleyen “siyasal partiler ve seçim yasası”nda birbirleriyle bağlantılı bir dizi strateji ile partiler politika dışına itilmiştir.

Seçim sistemi hem başkanın gücünü dengeleyebilecek bir odak olarak parlamentonun bileşimini iktidar lehine belirleyebilecek, hem siyasal partilerin rolünü minimize edecek, hem de siyasal programlardan çok yerel ağlar ve patronaj ilişkilerini öne çıkaracak biçimde düzenlenmesi bakımından son derece kritik bir kurumsal düzenleme alanıdır.

2005 öncesi Kırgızistan’ını da dahil edersek tüm Orta Asya ülkelerinde parlamentolar her şeyden önce ulusal düzeyde ve nispi temsil esasına göre değil dar bölge ve çoğunluk esaslarına göre şekillendirildi. 2005 sonrası değişiklikler ile Kırgızistan komşularından bu anlamda farklılaştı. Kırgız muhalefetinin değiştirmeye gittiği ve diğerlerinin ısrarla sürdürdüğü bu yapı ne idi ve neden ısrarla savunulmaktaydı. Seçim sistemlerinde dar bölge ve çoğunluk esasına göre tek vekil seçilmesinin istenmesi politikayı ulusal düzeyden yerel düzeye zorunlu olarak indirmek anlamını taşıyordu. Politika’nın yerel düzeye taşınması da söz konusu seçim bölgesine iktidar olanaklarını taşımaya en yakın adayın (genellikle iktidar partisi mensubu) seçilmesini teşvik etmekte. Bu aynı zamanda merkezle eklenmiş yerel patronaj ağlarının ve yerelciliğin de kurumsal zeminini oluşturmaktadır.

Sistemin bir kez bu biçimde kurulmuş olması adil ve özgür bir seçim yapılsa dahi dar bölge özelinde çoğunluğu oluşturan (diyelim ki yüzde %55) gurubun temsilini ülke düzeyinde ise pek çok sosyal ve etnik gurubun temsil dışı bırakılması sonucunu doğurmaktadır. Her iki ülkede de titüler gurup dışında yer alan etnik gurupların temsili nüfus içindeki yerleri ile kıyaslanamayacak kadar düşüktür. Aynı şey kadınlar, gençler, köylüler ve işçiler için de geçerlidir.

İkinci olarak siyasal fikirler ve programların yasama organında temsiliyeti de kısıtlanmaktadır. Partilerin yerel düzeyde popüler adayları yoksa genellikle yerel etki ağının üzerinde yer alan gurubun iktidar aparatı ile eklenmesi gerçekleşmiştir. Siyasal partilere parlamentoda ulusal düzeyde aldıkları oy oranında temsil belli bir kota içinde verilmiştir. Ayrılan kota bir partinin ülkedeki tüm seçmenlerin oyunu olsa dahi yasama organında %25’ten daha fazla temsil edilmesine olanak vermemektedir. 2005 öncesi Kırgız sisteminde 60 sandalyeli Yasama Meclisi’nin (Mıyzam Çıgaru Palatası) 45’i dar bölge çoğunluk esasına göre seçilen 15 sandalye’si ise ulusal düzeyde nispi oy dağılımına bağlı olarak parti listelerinden seçilirler. Orta Asya’nın bir zamanlar İsviçre’si olarak adlandırılmaya aday bu görece en demokratik ülkesinde bir parti seçmenlerin istisnasız tümünü cezp ettiği yasama meclisinde %25’lik bir temsil düzeyi yakalayabilmektedir. Özbekistan 120 sandalyeli (2004 öncesi 240) tek meclisli parlamentosunda siyasal partilere ulusal düzeyde herhangi bir kota vermemiştir. Dolayısıyla partilerin ulusal düzeyde aday göstermesi ve düşük bir temsil olacak olsa dahi ulusal düzeyde seçim propagandası yapmasına olanak vermemektedir. Bu ülkede dar bölgeler içinde adaylar isterlerse bir parti adına katıldıklarını ifade ederler. Seçilen adaylar arasında daha sonra isteyenler parlamentoda parti grubuna dahil olabilirler. Nitekim Özbekistan’da tek tek seçilen adayların pek çoğu parlamentoda yine hepsi iktidar bloğunun fraksiyonları olan partilerden birinde yer almaktadırlar.

Özbek Modeli Temsiliyet

Özbekistan parlamentosunda temsil edilen tüm partiler toplumun bir bölümünü temsil ettikleri iddiasındadır: Bu partiler entelijensiya, gençlik, çiftçiler, sanatçılar, avukatlar, işadamları vb kesimlerin bir ya da birkaçını temsil ettikleri iddiasındadırlar. Yalnızca Demokratik Halk Partisi kendisini muhalefet olarak görmekte ancak diğer partiler gibi o da kendisini başkana sadık bir siyasi oluşum olarak tanıtmaktadır.²⁶

Kerimov'un yerel güç odaklarını özellikle "islami tehdit" gerekçesiyle engellediği, sınırladığını söyleyen Roger D. Kangas'a göre tüm Orta Asya ülkeleri içinde Kerimov rejimi yerel güçlere gelişme olanağı tanımayan, yerel görevlendirmeleri tümüyle merkezden yapan bir merkezi güç odağı durumundadır.²⁷

24 post-sosyalist ülkeyi inceleyen T. Frye'nin devlet başkanların ellerinde bulundukları yetkinin yüksekliği ve özellikle yetkilerinin esnek tanımlanması ile devletin otoriter vasfının artması arasındaki kurduğu ilişki tüm Orta Asya ülkeleri için geçerli kabul edilebilir.²⁸

Ancak hem Kangas'ın hem de Frye'nin tespitlerini indirgemeci bir biçimde yorumlayıp merkezin yetkilerinin aşırı yetkeci (otoriter) bir biçimde kullanmasını Özbekistan örneğinde merkez-yerel pazarlığı yürümediğini yahut başkanın dayandığı bir yerel ağlar toplamı olmadığı sonucuna varılmamalıdır. Zira Özbekistan yerel özyönetim ağları bakımından tüm Orta Asya ülkelerinden daha komplike ve yaygın bir ağa sahiptir. *Mahalla Camgarması* ulusal düzeyde son derece etkili bir organdır. Yayın organına sahip bu yapı her mahallede bulunan Mahalla Komiteleri ile toplumun en alt birimine kadar kontrol ve meşruiyet devşirme araçları olarak işlevlenirler. Elbette burada çelişik bir durum söz konusudur ve bu durum Alexander Libman'ın doğru bir biçimde tespit ettiği gibi bölgenin en az desant-ralize ülkesi olarak Özbekistan'ın mahalle komitelerini önce yerel özyönetim aygıtları ve yerinden yönetim organları olarak kurumsallaştırıp ardından bu ağı da diğerleri gibi iktidarın denetim ve patronaj araçlarından birisine dönüştürmüş olmasından kaynaklanır.²⁹

Parlamento bileşimi de mahalle düzeyinden ilçe ve il düzeyine uzanan bir dizi yerel ağ ile çeşitli iktisadi sektörlerin temsilcilerinin yer aldığı bir iç bölüşüm süreciyle şekilleniyor. Henüz hiçbir seçim sürecinde uluslar arası gözlemcilerden yeterli notu alamamış olan Özbekistan seçimlerinde asıl sorun adaylıklar sürecinde kendisini göstermektedir. Merkezi elit sorunlu gördüğü kişi yada kişileri daha adaylık sürecinde eleyerek siyasi sürece yukarıdan müdahale etmektedir. Bu tablonun merkezden müdahale boyutu. Öte yandan

²⁶ Marat, Erica, "Comparing Pro-Presidential Parties in Central Asia", s 14

²⁷ Roger D. Kangas, "Uzbekistan, The Karimov Presidency – Amir Timur Revisited", Sally N. Cummings (der.), *Power and Change in Central Asia*, London: Routledge, 2002, s.135 vd.

²⁸ T. Frye, "A Politics of Institutional Choice", *Comparative Political Studies*, Cilt. 30, No. 5, Kasım 1997, s. 523–52.

²⁹ Alexander Libman, *The Economic Role of Public Administration in Central Asia: Decentralization and Hybrid Political Regime*, CDSE Mannheim, IERAS Moscow and ECNU Shanghai, 2008, s. 20.

yerel ve sektörel ağlarda yer alanlar arasında ise merkeze doğru ilerleyebilmek ve temsil ettikleri kesim yada yerelliği güçlendirmek için bir yarış içindedirler. Bu yarışta belirleyici olan – Kırgız örneğinden farklı olarak- yerel seçmenin tercihleri olamamaktadır. Ancak Kırgız modeline benzeyen bir biçimde Özbek örneğinde de yerel düzeyde etki araçlarına sahip olanlar yarışı önde götürmektedir.

Kırgız Modelinde Değişim: Dışlanan Yerellerin Geri Dönüşü

Kırgızistan’da da Başkanlık yetkilerini kısıtlama vaadiyle iktidara gelen Kurmanbek Bakiev (2005-2010) dahi kısa bir süre sonra parlamento lehine yapılan düzenlemeleri kararname ve ardından yeni yasal düzenlemeler yoluyla yeniden başkanlık makamı lehine dönderdi. Kerimov Özbekistan’ın da olduğu gibi daha adaylıklar aşamasında muhalefeti seçim dışı bırakmasa da yeni ve ince ayarlarla o da seçimlerden galip çıkmayı güvence altına aldı. Bakiev’in 2009 temmuz seçimlerinde ikinci kez başkan koltuğuna oturmasını sağlayan popülist politikalar kadar seçim sürecine ilişkin ince düzenlemeler de. Seçim tarihinde birçok seçmenin göçmen işçi olarak yurtdışında bulunması, seçim gününün geleneksel olarak yapıldığı Pazar gününden perşembeye alınması, sonbahar yerine ülkenin en sıcak günlerinde seçimin gerçekleştirilmesi gibi yeni durumlarla karşılaşıldı.³⁰ Ancak bilindiği gibi tüm bunlar 2010 nisanında muhalefetin halk hareketine başvurması ile yok hükmünde sayıldı.

Üzerinde durmayı hak eden bu İktidar değişimi tıpkı SSCB’de olduğu gibi yine iktidar eliti bloğu içinden gerçekleşti. Bugüne kadar yaşanan iki iktidar değişikliğinde de (Akayev’in devrilmesi – Mart 2005 ve Bakiyev’in devrilmesi – Nisan 2010) durum tam olarak böyle gerçekleşmiş bulunuyor.

Aslında bu örneği tarih boyunca pek çok ülkede görülmüş bir siyaset denklemdir. Aşağıdan değişim güçleri yeterince olgunlaşmamış ise, değişim iktidar bloğundan kopmaların oluşturduğu yeni muhalefet odağı tarafından gerçekleştirilebilir. İktidar bloğunda yer alanlar iktidarın kişisel sembolü ile çıkar çatışmasına girdiklerinde gerçekleşen bu durum, kimi zaman hükümet darbesi biçiminde kimi zaman ise toplumsal kesimlerin de hareketlendiği bir siyasal mobilizasyon ile gerçekleşir.

Gürcistan ve Ukrayna ile başlayan 2000 sonrasının “Renkli Devrimleri”nde tam olarak yaşanan bu idi. Taras Kuzio’ya göre Aralık 2004 Başkanlık seçimleri arifesinde Ukrayna’da iktidar bloğunun sekiz parçaya bölünmesi Kuçma’dan sonra kimin geleceği konusunda aralarındaki anlaşmazlıktan kaynaklanıyordu³¹. Bu çok fraksiyonlu iktidar partisinin kendi içinde yaşayabileceği ciddi yol ayrımı potansiyellerine işaret eden bir örnek olarak değerlendirilmelidir. Bu anlaşmazlığın kaynağında ise Başkan’ın merkezi olanakları giderek daha dar bir kesime dağıtacak şekilde siyasal koalisyonunu büzüştürmesi yatar.

³⁰ Asel Doolotkeldieva, “Presidential Elections in Kyrgyzstan: Strategies, Context, and Implications”, *The China and Eurasia Forum Quarterly*, Cilt. 7, No. 3 Kasım 2009, s. 5-10.

³¹ Taras Kuzio, “The Next Revolution?”, *Transition-on-line*, Kasım 2003, (wwwtol.cz). (Erişim tarihi: 23 Aralık 2010)

Kırgızistan'da da Eylül de 2003'te dört parti *Canı Zaman, Manas El, Canı Kaymıl* (Yeni Hareket) *Alga Kırgızistan* (ileri Kırgızistan) ³² bloğunda birleştiğinde hükümet değişikliği sinyalleri alınmaya başlanmıştı. Ancak değişim tek başına bu iç dinamiklerle hemen hayata geçebilecek bir olay gibi görünmüyordu. Nitekim 13 Ocak 2004 tarihinde Akayev'in gitmesini istedikleri halde hemen hiçbir faaliyette bulunmadıkları gözlemine dayanarak "transition online" gözlemcileri "muhalafet iflas etmiş durumda" başlığı atabiliyordu.³³ Ancak Ukrayna'daki gelişmeler ülke içi muhalafet odaklarını hareketlenmesi için bir kıvılcımdı ve uluslararası destek sinyalleri de alınınca yakın geçmişte iktidar bloğunda yer alıp buradan kopan güçler toparlanmaya başlamış ve neticede Kurmanbek Bakiyev'i iktidara taşıyacak süreç hayata geçmiştir.

Askar Akayev'i deviren muhalafet koalisyonu içinde Kurmanbek Bakiyev (Akayev'in azledilen başbakanı), Rosa Otanbaeva (Akayev'in eski Dışişleri Bakanı ve yeni Sivil toplum Platformu sözcüsü), Muratbek İmanaliev (yine eski Akayev Dışişleri Bakanlarından) ve eski KGB şeflerinden ve o dönemde cezaevinde bulunan Akayev bürokrasisinin üst düzey yöneticilerinden Feliks Kulov (*Ar-Namıs Partisi* Lideri) yer alıyordu. Tümü saray içinden gelen bu isimler yoksul, aş, iş ve en önemlisi şehirde arsa-ev isteyen halkın öfkesini zayıf devlet yapısına sahip Kırgız yönetimi karşısında seferber etmiş ve lale mevsiminde bir "Lale Devrimi" başarmıştı.³⁴

Lale Devrimi halkın elinden alınarak elitler arasında sağlanan bir uzlaşma ile "devrimin" liderlerinden en önemli ikisinden Bakiyev'i Devlet başkanlığına, Kulov'u ise başbakanlığa getirerek bir devrimden ziyade bir saray darbesine dönüşmüştü. Ancak muhalafetin birliği çok kısa sürdü. Öncelikle geniş muhalafet koalisyonu içinde gençleri ve aktif demokratik unsurları birlikte devre dışı bırakan Bakiyev-Kulov birliği bir yıllık bir süreyi aşttıktan sonra çatlamış, Kulov başbakanlıktan istifa ederek *Ata-Meken Sosyal Demokrat Partisi* lideri Tekebayev ve başka bazı unsurlarla birlikte ilk kapsamlı yeni muhalafet bloğunu oluşturmuştu. 2005 lale devriminin diğer unsurları bu muhalafette çoktan yerlerini almış olduklarından yalnızlaşan Bakiyev çok sık başbakan değiştirip çeşitli hamlelerle ayakta kalmaya gayret etti. Ancak bu başbakanları değiştirdikçe de gücünü arttırmak yerine muhalafet bloğunu güçlendiriyordu aslında. Örneğin Tekebaev ve muhtemel müstakbel iktidar adaylarından Almasbek Atambayev 2007 boyunca Bakiyev'in başbakanlık koltuğunu teslim edip sonra yerinden ettiği kişiydi.

Ancak Bakiyev bunlardan çok daha temel bir unsuru unutmuştu. Lale devrimiyle gelen Lale devrimiyle giderdi. Akayev'e "ket"³⁵ diyenler, Bakiyev'e de neden "ket" demesinlerdi ki? O bu konuda polis ve ordu teşkilatını kısmen güçlendirerek çözebileceği zannına kapılmakta hata ettiği işte beşinci lale baharında 2010 Nisanında acı bir biçimde gördü. 5 Yıl sonra Akayev'in başına gelenler bu kez Bakiyev'in başına gelirken de farklı bölgelerde

³² "Four Progressive Parties Merge into Alga-Kyrgyzstan", 16 Eylül 2003, *The Bishkek Observer*, s.4.

³³ "Silent Opposition", *Times of Central Asia*, 20 Ocak, 2004, s. 7.

³⁴ Lale Devrimi hakkında ilk detaylı analizlerden birisi için bkz.: Erica Marat, *The Tulip Revolution: Kyrgyzstan One Year After*, Washington: Jamestown and Brookings, 2006.

³⁵ "Ket" sözcüğü Türkçede "git" anlamına gelmekte olup, 2005 Lale Devrimi'nin temel sloganı idi.

etkinliğe sahip eski iktidar elitleri yine belirleyici rol oynayacaklardı.

2005'teki olaylar kuzey kökenli devlet başkanı Akayev'e karşı güneyin Oş ve Celalabad kentleri ateşi tutuşturmuş iken 2010'da Güneyli devlet başkanı karşısında kuzeyin Talas kentinin ateşi tutuşturduğu, kuzeyli Narın gibi kentlerin son derece aktif bir biçimde hükümet karşıtı süreçte rol oynadığını görüyoruz.

İktidar partileri (fraksiyonları) bloğundan kopmalar bunların kendi aralarında kaynakların paylaşımı ve iktidar içi güç savaşlarında görülür. Özbekistan'da ve Kazakistan'da devlet başkanlarının ilk kurdukları kadro bileşimi ile çeşitli sorunlar yaşamalarının ardından yeni "gözde" partiler oluşturdukları biliniyor. Kerimov her zaman ülkeyi yönetecek yetkin kadroların azlığından şikâyetçidir. Nazarbayev ise kendi atadığı valileri sıkça görevden alarak bir bakıma toplumsal memnuniyetsizliğe yanıt verir gibi yaparken diğer taraftan da iktidar bloğu içindeki unsurların yerlerin kendisine bağlı olduğunu anımsatır. Levitsky ve Way buna yarışmacı ya da yarıştırmacı otoriterizm (Competitive Authoritarianism) der.³⁶

Otoriter bir yapının yarışmacı olması yerel ağların merkezi hükümet ve başkanlık idaresi nezdinde temsiliyeti ve idareye etkisi için hem birbirleri arasında rekabetini hem de bir bölge (seçim bölgesi) içinde farklı kesimlerle rekabeti içerir. Sovyetler Birliği döneminde de bugünkü yerel ağların benzerleri görülür. Günümüzdeki yapısallığın kaynağında Sovyet dönemi uygulamalarının önemli bir yeri olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Yerelciliğin Kökleri

David Lane'e göre, Sovyet yasama ve yürütme sisteminde Sovyet vekillerine seçim bölgesindeki seçmenler tarafından temsil ve yetki aktarımı (*mandate*) yapıldığı için vekil Sovyet ile bölgesinin seçmeni arasında aracı-sözcü olarak tanımlanır. Sovyet döneminin bu vekillik anlayışı daha sonraki dönemde de devam edecek olan yerelcilik (regionalism) probleminin maddi temellerini oluşturmuştur.³⁷ Sovyet Anayasasında sosyalist demokrasi öğretisi uyarınca yer alan "geri çağırma hakkı" da yerel-bölgesel denetimi güçlendirici bir işleve sahiptir. Geri Çağırma Hakkı, vekilin görevini ihmal etmeme gereğini hatırlatır nitelikte bir güvence olarak görülür. Geri çağırma hakkı, özellikle aday gösterme hakkı olan kurum, kolektif kolhoz işletme vb- tarafından daha etkili kullanılabilirdi. Bu kurumlar Yüksek Sovyet'e dilekçe gönderirse vekil geri çağırılabilir ve yeni bir seçime geçilebilirdi. "Yüksek Sovyet Beşinci (1958-62) döneminde ve Altıncı döneminde (1962-66) toplam 10 vekil, seçmenin güvenini kaybedici davranışlarda bulunmaktan geri çağırılmıştı."³⁸

Vekilin yaptığı şeylerin örnekleri şunlardır: düzensiz işlemlere müdahale etmek, kültürel gelişimi hızlandırmak ve demiryolu hizmetlerini iyileştirmek. Vekillerden birisinin Yüksek Sovyet'e ilettiği 118 talepten 15'i kolektif çiftlik çalışmalarında daha fazla verimlilik talep

³⁶ Steven Levitsky ve Lucan A. Way, "Elections Without Democracy, The Rise of Competitive Authoritarianism", *Journal of Democracy*, Cilt. 13 No 2, Nisan 2002, s. 51.

³⁷ David Lane, *Politics and Society in the USSR*, s. 157.

³⁸ Lane, David, *ibid.*, s. 155.

ediyor; dokuzu fabrikalarda yardım ihtiyacını dile getiriyor, 27'si okul hastane kantin gibi yerel yönetimlere bağlı kurumlara yardım edilmesini talep ediyor; 18'i emek ve vatandaşlık hakları hakkında sorunları gündeme getiriyor, 27'si konut sorunu hakkında ve 22'si de binalarına malzeme temini konusundaki başvuruları içermektedir.³⁹

Özetle, yerelcilik her şeyden önce Sovyet siyasal mimarisinin bir ürünüdür. Eski Sovyet coğrafyasının yeni bağımsız devletleri, anayasaları ve kurumsal düzenlemelerinde bu siyasal örüntüyü sürdürdükleri için yerelcilik Sovyet sonrası dönemde de etkili bir dinamik olarak varlığını sürdürmüştür.

Öte yandan patronaj ilişkileri iktidar partilerine has ve onlarla sınırlı değildir. Ancak klientalistik bir ilişki kurmak için ellerinde devlet iktidarının sağlayabilecekleri dışında fazla bir olanak bulunmayan Orta Asya muhalefet partileri örneğinde muhalefetin tabanına arz edebildiği tek patronaj biçimi olsa olsa ilerde sunabileceği olanaklarla sınırlıdır. Bu bakımdan patronaj ağlarının esas olarak iktidar partileri etrafında şekillendiğini rahatlıkla söyleyebiliriz. İktidar partilerini ülkeler bazında tanımlamak gerekirse, bunlar muhalefet partilerine izin verilmeyen Özbekistan'da adalet bakanlığının tescil ettiği beş partinin tamamıdır; Kazakistan'da *Tarımsal Emek Partisi*, *Otan* ve *Asar*; Kırgızistan'da ise (2005 Mart öncesi) irili ufaklı 10 kadar Akayev yanlısı partilerdir.

İktidar partileri siyasal mobilizasyon dinamikleri nedeniyle bölgesel sosyal ağları harekete geçirir, kendileri de esasen belli bir bölgeden edindikleri desteği başkan etrafında seferber edebildikleri oranda merkezin olanaklarına ortak edebilirler. Bu bazen belli bir sektörel elit topluluğuna da denk gelebilir. Örneğin Özbekistan'da genç teknokratların ağırlıkta olduğu *Özbekistan Liberal Demokrat Partisi*, ya da Kazakistan'da *Tarımsal Emek Partisi* veya Kırgızistan'daki emekli gaziler partisi olan *Afgan Savaşı Gazileri Partisi* gibi. Edinilen olanaklar (devlet kademelerinde iş, üniversitelerde burs kontenjanı, devlet ihalelerinden pay, bölgeye yatırım vb.) geri dönüp destek alınan kesimlere en azından bir ölçüde dağıtılmak durumundadır. 2010 sonrası Kırgızistan'da parlamento ve siyasal partiler yasasında yapılan önemli değişikliklere ve özellikle yerelciliği aşmaya dönük geliştirilen önlemlere rağmen ulusal düzeyde konsolide olmuş siyasi olumlardan ziyade yerel güçlere yaslanan siyasal grupların siyasal arenada başat kalmaya devam ettikleri görülmektedir.

Sonuç: Dayanak ve Araç Olarak Yerelcilik

Yazının başında belirttiğimiz demokratikleşme problemleri ve özellikle başkanların değişmezliği sorunu ile yerel-merkez pazarlığının değişim dinamikleri açısından eski Sovyet coğrafyasında şu dört tipolojiyi ortaya çıkardığını saptayabiliriz:

1. Başta güvenlik aygıtı olmak üzere merkezi devlet teşkilatlarında yer alanlar arası pazarlık dinamiği (Türkmenistan örneği)
2. Merkezden dışlanan eski merkez elitlerinin yerel elitleri arkasına alarak yürüttüğü renkli devrimler dinamiği (Ukrayna, Gürcistan, Kırgızistan)

³⁹ Lane, David, *ibid.*, s. 157.

- 3.Hanedan devri ile mevcudu sürdürme dinamiği (Azerbaycan)
- 4.Başkanın yerini seçtiği halefe devretme dinamiği (Rusya)

Bu dört modelden ikincisi Kırgızistan'ı açıklarken Özbekistan'ı (benzer bir biçimde Kazakistan'ı) açıklayan model mevcut değil. Çünkü her iki ülkede son 10 yıldır başkanın kızlarını (Dariga Nazarbaeva ve Gulnara Kerimova) bir yandan halef olarak hazırlama denemelerine sahne olurken bir yandan da Türkmen modelinde olduğu gibi merkezi devlet organları üzerinde denetimi sıkılaştırarak zamanlarını uzatma yoluna gittiler.

Ancak bu örneklerde de dikkat çekici nokta halef olarak “liyakatsız” kızların seçilmesine dışarıdan gelebilecek meşruiyet eleştiri kadar içerden yükselen bir onay görmemenin eşlik etmiş olmasıdır. Özbek liderin kızını halefi olarak lanse etmeye çalıştığı tüm girişimleri sessiz ancak yaygın bir onay görmeme ile karşılaştı ki bu durum merkezi ve yerel elitin pazarlık süreçlerinin etkisini gösteriyor. Elitler bir yandan mevcut ayrıcalıklarını korumak isterken, diğer yandan da muhtemel bir değişimin kendilerini iç ve dış süreçler açısından zora sokmayacak bir şekilde gerçekleşmesini arzu etmektedirler.

Yukarıdaki dört tipoloji açısından baktığımızda Özbek ve Kırgız modellerinin farklılaştıkları başlıca nokta Özbekistan'da devlet geleneği ve devlet aygıtının Kırgızistan'a oranla güçlü, büyük ve yaygın olmasında kendisini gösterir. Bu bakımdan yapısal özellikleri benzer olmakla birlikte Özbekistan örneğinde merkez ile farklı elitler kümeleri arasındaki ilişkilerinin çatışmacı bir hal alması durumunda bile değişime yol açabilmesi ancak çok sert kalkışmalar gerektirmektedir.

Orta Asya'da iktidarların devamlılığı ve değişimini tayin edecek olan kapalı kapılar ardında süregelen bir pazarlık mekanizması ise, başlangıçtaki soruyu tekrar sorarak parlamenter ve başkanlık sistem örneklerinin nerede, ne ölçüde farklılaştığına dair bir sonuca ulaşabiliriz: Otoriter ve yarı otoriter Orta Asya rejimlerinde Merkezi iktidar'ın güç kaynakları nelerdir?

Frederick Star mevcut başkanların iktidara geliş süreçlerinde belli bir yerel ağ içinden güçlendiklerini ve buradan elde ettikleri iktidar bağlantılarıyla merkezdeki yerlerini sağlamlaştırdıklarını ileri sürer.⁴⁰ Bu bakımdan Sovyet dönemi ile sonrası, Özbekistan ile Kırgızistan arasında temel bir farklılıktan söz edilmez. Tek fark bu kez 2010 Kırgızistan'ından bahsederken başkan yerine başbakandan söz etme gerekliliğinin ortaya çıkmış olmasıdır. Ancak güçlü bir yerel ağa ya da yerel ağlar koalisyonuna dayanılarak devşirilen gücün tekrar yerellerle kurduğu düzenleyici ilişki ele alındığında hem Sovyet ve post-Sovyet dönemler arasındaki farklılık, hem de Özbek başkanlık sistemi ile yeni Kırgız parlamenter sistemi arasında bazı önemli farklılıklar kendisini hemen gösterir.

Star'ın tezini, uygulanması en zor alanlarından birisi olan Özbekistan'la ilişkilendirerek yeniden yorumlamaya çalışalım. Star'a göre Devlet başkanları çoğunlukla aşırı güç sahibi

⁴⁰ F. Frederick Star, *Clans, Authoritarian Rulers, and Parliaments in Central Asia*, Uppsala: The Silk Road Studies Program, Uppsala University, 2006, s.6.

olarak görülmelerine karşın kendilerini o kadar da güçlü hissetmezler. Çoğu durumda geniş bir yerel ağlar koalisyonuna ve finansal ve iktisadi ağları yöneten üst düzey görevlilerin aracılığıyla yürüyen bir sitemin parçası olarak onları gözetmek durumunda kalırlar. Bu nedenle de sıklıkla başbakanlar, gözde partiler, desteklenen partilerin başkanları ve önemli devlet işletmelerinin yöneticileri görevlerinden alınır yerlerine başkaları kısa süreliğine getirilirler. Bu tam da devlet başkanlarının güçlerine olan güvensizliklerinin bir işaretidir.⁴¹ Aynı zamanda sistemin bu özelliği başkanları yerel ağların etkisini azaltıp bir siyasal sınıf meydana getirmeye ittiği ölçüde parlamento ve yerel özyönetim organlarının öneminin artmasına vesile olur. Ancak bu konuda F. Star kadar ileriye giderek “devlet başkanlarının kendilerini iktidara taşıyan yerel ağları aslında elimine etmeye çalıştığı”⁴² biçiminde yorumlayamayız. Bu tespit yanlış olmamakla birlikte eksiktir. Başkan ve yerel ağlar ilişkisi tasfiye kavramından çok hegemonya ve denetim kavramlarıyla açıklanabilir.

Bize göre parlamentolarda oluşan ve yeniden oluşan siyasal sınıf bir çırpıda yerel ağlardan ve yerelci siyasetten kopamaz. Bir biçimde kopsa bile başkana tam bir sadakat göstermesi garanti altına alınamayacağından dolayı, parlamento ve başkan arasında belli bir eğilim birliği olsa dahi parlamento yerel güçleri dengeleme açısından işlevlendirilmeye çalışılacaktır. Başkan hegemonyasını tesis edecek ve denetim sağlayacak, yerel ağlar ise bu yapı içerisinde kendilerine yer açmaya çalışacaklardır. Nitekim Pauline Jones Luong ve Cathleen Collins’in çalışmalarında da ortaya çıktığı üzere bizatihi parlamentolar yerel güç unsurlarınca doldurulmaktadır.⁴³ Özbekistan bu konuda Kırgızistan’dan geri kalır durumda değildir. Bizim 2005’te tamamladığımız bir başka çalışmada da görüleceği üzere devlet başkanlarının ulusal ölçekte bir seçim sistemi yerine dar bölgesel seçim sisteminde ısrarcı olmaları tam da yerelci ağlarla olan uzlaşmalarına sadakatlerini gösterir.⁴⁴

Bugün Özbekistan’da Taşkent ve Semerkant koalisyonuna⁴⁵ karşı Vadililer; Kırgızistan’da ise kuzeylilere karşı güneyliler koalisyonlarından söz edilmekte. Özbekistan’da Taşkent ve Semerkant elitlerinin yerine Gorbaçov’un Vadilileri getirme çabaları sonuç vermedi ancak Kırgızistan’da bağımsızlık sonrası iktidarı eline geçiren Kuzeyliler 2005 Lale Devrimi’yle tekrar ipleri Güneylilere bırakmak durumunda kaldı. Ardından esas olarak kuzeylilerin ipleri ele alacağı 2010 iktidar değişimi yaşandı. 2010 Kasım seçimlerinden sonra ortaya çıkan Orta Asya’nın ilk parlamenter sisteminin ilk hükümeti bir bakıma Kuzey ve Güney arasında belli bir uzlaşmayı temsil ediyor görünmektedir. Ancak bunu yapısal bir değişim olarak yorumlamak için fazlaca nedene de sahip değiliz. 2010 parlamento seçimleri ardından oylarını daha ziyade Güney bölgelerinden alan Ata-Jurt ve Respublika partileri ile oylarını ağırlıklı olarak başkent ve Kuzey bölgelerinden alan Sosyal Demokrat Partiler

⁴¹ F. Frederick Star, *ibid.*, s.7

⁴² F. Frederick Star, *ibid.*,s.22

⁴³ Kathleen Collins, “The Logic of Clan Politics: Evidence from the Central Asian Trajectories,” *World Politics*, Cilt. 56 no. 2, Ocak 2004, s..224-61

⁴⁴ Hakan Güneş, “Post-Sovyet Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan’da Siyasal Konsolidasyon ve Mobilizasyon Örüntüleri”, s. 102 vd.

⁴⁵ Özbekistan’da ise çeşitli sektörlerde yerel öbikleşmeler kendini gösterir. Akademik-bilimsel kuruluşlarda vadililer (Fergana Vadisi bölgesinden gelenler), yönetim aygıtında, ordu ve içişleri kuvvetlerinde (polis) Semerkant ve kısmen Taşkentliler öne çıkarlar.

arasında kurulan koalisyon hükümeti uzlaşmadan ya da değişimden çok meclis aritmetiğinin ortaya çıkardığı bir zorunluluk olarak şekillenmiştir. Gerçekte durum, hükümet olmayı reddetmedikleri sürece bu üç partinin birbirine mahkûm olması idi.

Öte yandan parlamenter Kırgızistan'da da yerel-merkez ilişkileri açısından belirleyici önemde olan parlamento bileşimini belirleyen seçimlerde Kırgızistan'da 2010 öncesinde bulunan ve Özbekistan'da süre giden sistemin değişikliğe uğradığı ileri sürülemez. A. Asankanov'un 1990 ortaları için yaptığı saptamayı yinelemekte yarar var: "Parlamentonun tek bir güneyli vekili bile kuzeyde ve tek bir kuzeyli vekili de güneyden aday olup seçilmiş değildir."⁴⁶

Bütün bunlara karşın, Kırgızistan'da tüm partilerin parlamentoya girebilmek için ülke barajının yanında tüm bölgelerde de minimal bir barajı aşma zorunluluğunun bulunması ve başta başkent olmak üzere şehir merkezlerinde bölgesel etkilerin kırılmaya devam ediyor olması ve son olarak henüz Kırgız parlamenter deneyimin çok genç olmasına karşın bölgeci eğilimler taşımayan çeşitli partilerin giderek güç kazanmaya başlaması gibi faktörler, ileride Kırgız modeli ile Özbek modelleri arasında farklılıkların artacağına işaretleri olarak değerlendirilebilir. En azından Kırgız STK'larının büyük bölümü güçler ayrılığı prensibini parlamenter yapıda daha gerçekleştirebilir olduğunu ve bölgecilik, nepotizm ve yolsuzluğun yeni sistemde başkanlık sistemine oranla daha az mümkün olacağını düşünmektedirler.⁴⁷

KAYNAKLAR

- Abazov, Rafis, *Historical Dictionary of Kyrgyzstan*, Oxford: The Scarecrow Press, 2004.
- Asankanov, Abylabek, *Kyrgyzy: Rost Natsional'nogo Samosoznaniia*, Bişkek, Muras, 1997.
- Brinkerhoff, Derick W. ve Arthur A. Goldsmith "Clientelism, Patrimonialism and Democratic Governance: An Overview and Framework for Assessment and Programming", Aralık 2002, http://pdf.usaid.gov/pdf_docs/Pnac426.pdf (Erişim tarihi: 12 Ocak 2011)
- Cogorku Keneş, <http://www.kenesh.kg/about/> (Erişim tarihi: 10 Mart 2009)
- Collins, Kathleen, "The Logic of Clan Politics: Evidence from the Central Asian Trajectories," *World Politics*, vol. 56 no. 2, Ocak 2004, s.224-61
- Doolotkeldieva, Asel, "Presidential Elections in Kyrgyzstan: Strategies, Context, and Implications", *The China and Eurasia Forum Quarterly*, Cilt. 7, No. 3 Kasım 2009, s. 5-10.

⁴⁶ Abylabek. Asankanov, *Kyrgyzy: Rost Natsional'nogo Samosoznaniia*, Bişkek, Muras, 1997, s 15.

⁴⁷ Azamat Temirkulov, *Combating Open Society Threats: Regionalism, Nepotism and Corruption, Recommendations for NGOs from the Kyrgyz Republic*, Budapest: Central European University, Center for Policy Studies, 2007, s. 12.

- “Four Progressive parties merge into Alga-Kyrgyzstan”, *The Bishkek Observer*, 16 Eylül 2003, s.4.
- Frye, T., “A Politics of Institutional Choice”, *Comparative Political Studies*, vol. 30, no. 5, Kasım 1997, s. 523–52.
- Güneş, Hakan, “Post-Sovyet Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan’da Siyasal Konsolidasyon ve Mobilizasyon Örüntüleri”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005.
- İtoGoviy Doklad o Parlamentskih Vıborah 2010 g. V Kırgızstane, Alyans Liberalnoi Molodeji “Svobodnoe Pokolenie”, 2010. http://www.liberal.kg/files/doc/ITogovyi%20doklad_FIN_PDF.pdf, (Erişim tarihi: 20 Şubat 2011)
- Joldoshov, Altınbek, “Kırgızistan’da Demokrasi Sorunu”, *Praksis*, No: 23, 2010’2, s. 173-204.
- Kangas, Roger D., “Uzbekistan, The Karimov Presidency – Amir Timur Revisited”, Sally N. Cummings (der.), *Power and Change in Central Asia*, London: Routledge, 2002.
- Kerimov, İslam A., “Özbek Modeli”, <http://www.tasam.org/index.php?altid=3322>; (Erişim tarihi: 04 Aralık 2010)
- Kuzio, Taras, “The Next Revolution?”, *Transition-on-line*, Kasım 2003, ([wwwtol.cz](http://www.tol.cz)). (Erişim tarihi: 23 Aralık 2010)
- Lane, David, *Politics and Society in the USSR*, NY: Random House, 1970.
- Levitsky, Steven ve Lucan A. Way, “Elections Without Democracy, The Rise of Competative Authoritarianism”, *Journal of Democracy*, Vol. 13 No 2, Nisan 2002.
- Libman, Alexander, “The Economic Role of Public Administration in Central Asia: Decentralization and Hybrid Political Regime”, CDSE Mannheim, IE RAS Moscow and ECNU Shanghai, 2008.
- Marat, Erica, “Comparing Pro-Presidential Parties in Central Asia” 12/12/200, 7 issue of the CACI Analyst, <http://www.cacianalyst.org/?q=node/4758> (Erişim tarihi: 10 Şubat 2011)
- Marat, Erica, “The Tulip Revolution: Kyrgyzstan One Year After”, Washington: Jamestown and Brookings, 2006.
- O`zbekiston Ekologik Harakati; <http://eco.uz/> (Erişim tarihi: 18 Aralık 2010)
- Parliament of Uzbekistan, http://www.uzbekistan.at/publish/uk/cat_index_3.shtml, (Erişim tarihi: 10 Mart 2009)

- Roberts, Sean R., “Patron-Client Politics and Presidential Succession in Central Asia: The Examples of Kazakhstan and Uzbekistan”, Washington, IREX, <http://www.roberts-report.com/> (Erişim tarihi: 16 Ocak 2011)
- Roper, Steven D., “Are All Semipresidential Regimes the Same? A Comparison of Premier-Presidential Regimes”, *Comparative Politics*, Cilt 34 No 3, Nisan 2004, s. 253-272
- Rothstein, Bo, “*Political Institutions: An Overview*”, Robert E. Goodin ve Hans-Dieter Klingemann (der.), *A New Handbook of Political Science*, Oxford: Oxford University Press, 1998.
- Sartori, Giovanni, *Comparative Constitutional Engineering, An Inquiry into Structures, Incentives and Outcomes*, New York: New York University Press, 1994.
- Schwartzman, Simon, “Back to Weber: Corporatism and Patrimonialism in the Seventies”, James M. Malloy (der.), *Authoritarianism and Corporatism in Latin America*, Pittsburgh, University of Pittsburgh Press, s. 89-106.
- Senat Oliy Majlisa Respublika Uzbekistan; <http://www.senat.gov.uz/>, (Erişim tarihi: 15 Aralık 2010)
- Shailoo 2010, (Kırgızistan Merkezi Seçim Komitesi 2010 Parlamento Milletvekili Seçimi Sonuçları Raporu) <http://cec.shailoo.gov.kg/i-election.asp?ElectionID=137>, (Erişim tarihi :17 Aralık 2010)
- “Silent Opposition”, *Times of Central Asia*, 20 Ocak, 2004, s. 7.
- Star, F. Frederick, “Clans, Authoritarian Rulers, and Parliaments in Central Asia”, The Silk Road Studies Program, Uppsala University, 2006.
- Temirkulov, Azamat, “Combating Open Society Threats: Regionalism, Nepotism and Corruption, Recommendations for NGOs from the Kyrgyz Republic”, Budapest: Central European University, Center for Policy Studies, 2007.
- Weise, Gavin, “Understanding the Proposed Kyrgyz Parliament”, IFES Briefing Paper, Mayıs 2010.
- Zakon Kırgızskoy Respubliki o Statuse Deputata Cogorku Keneşa Kırgızskoy Respubliki, Bişkek, 18 Ağustos 2005, no : 151.